

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XII.

Fasciculus 6.

BÉRCZI IMRE

**Az újítói jog néhány gazdasági
és jogi problémája**

**SZEGED
1965**

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

1. Szocialista jogunknak az a feladata, hogy a termelőerők és a szocialista termelési viszonyok tervszerű fejlődését elősegítse. Alapvető a marxizmus—leninizmusnak az a tétele, hogy a termelőerők fejlődése a gazdasági alapra, vagyis a társadalom gazdasági rendjének fejlődésére közvetlenül hat és így a termelőerők fejlődése végeredményben a gazdasági alap fejlesztésén keresztül közvetetten a felépítmény fejlődésére is kihat. Alapvető az a tétel is, hogy a termelőerők fejlődése viszont a termelőeszközök fejlődésével kezdődik.¹

Előljáróban azt is megállapíthatjuk, hogy e téren kimagasló szerepet töltenek be a találmányok és újítások, hiszen ezek révén születik meg a fejlettebb termelési technika, az új technológia; az új konstrukciók, termelési eljárások hatékonyan emelik a termelés mennyiségi és minőségi színvonalát.

Termelőerők és a szocialista termelési viszonyok tervszerű fejlesztése szempontjából *igen nagy jelentősége van a feltalálói jognak* — témánkat közelebbről érintve — az újítói jognak.

Az újítói tevékenység a szocializmusban az alkotómunkának igen fontos megnyilvánulása és jelentős szerepe van a népgazdaság fejlesztésében, továbbá a szocialista társadalom emberének kialakításában, ezért fontos követelmény, hogy e gazdasági intézmény és ezzel kapcsolatos társadalmi viszonyok megfelelő jogvédelemben részesüljenek. Az újítási jog elsősorban az újító és a vállalat (intézmény) között létrejövő társadalmi viszonyokat szabályozza, elősegíti a népgazdasági tervezés és vezetés új rendszerének megvalósítását.

A felszabadulás előtt az újítás, mint szellemi alkotás jogvédelemben nem részesült. Hazánkban a felszabadulás előtt is jelentős számban tevékenykedtek feltalálók, ésszerűsítők, újítók, de megfelelő feltételek hiányában — fontossága ellenére — ez az alkotó tevékenység igen szűk körre korlátozódott, többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy műszaki fejlettség tekintetében a fejlett ipari kapitalista országoktól jelentősen elmaradtunk. (Meg kell említenünk azonban, hogy a Tanácsköztársaság időszakában a találmányokhoz hasonló elismerésben részesültek a termelés előmozdítására alkalmas hasznos javaslatok, ezzel a Tanácsköztársaság alapjaiban már kialakította az újítások jogi szabályozását.)²

¹ Marx—Engels: Kommunista Kiáltvány. Marx—Engels művei. Budapest, 1959. 437. old.

² A Népgazdasági Tanács 52. N. T. sz. rendeletének 5. §: A Magyarországi Tanácsköztársaság a találmányokhoz hasonlóan kíván elismerésben részesíteni minden egyéb felfedezést, javaslatot, eszmét, javítást, vagy más újítást, amely a termelés előmozdítására, akár közvetlenül, akár közvetve hasznosan alkalmazható. feladatok jobb megoldását és az egyre növekvő szükségletek kielégítését. Ennek eredményeként sok milliárdos népgazdasági eredmény, megtakarítás

A felszabadulást követően 1948-ban a szocialista munkaverseny hatására állandóan növekedett azoknak a dolgozóknak száma, akik hasznos javaslatokkal járultak hozzá szocialista gazdasági rendszerünk építéséhez. A dolgozóknak a munkához való új viszonyát is hűen tükrözi az újítómozgalom, amely a kezdeti nehézségek után egyre szélesebb tömegmozgalommá fejlődött s vált a termelés egyik fontos motorjává. Megállapíthatjuk, hogy ezt az alkotó kezdeményezést magába foglaló és annak kifejlődését elősegítő több mint 15 éves újítási mozgalom egyre erőteljesebben tölti be hivatását a szocializmus építésében. Több százezer dolgozó újítása elősegítette a termelési szünetelt és ezért érthető, hogy a párt- és kormánysszervek, a szakszervezetek, valamint más társadalmi szerveket is kezdetől fogva nagy figyelmet fordítottak az újítói mozgalomra, amely elősegíti a dolgozók szélesebb rétegeinek felelősségteljes részvételét a termelési feladatok megoldásában.

Az újítások jelentőségét ezenkívül néhány adattal kívánjuk még illusztrálni:³

Év	Benyújtott javaslatok 1000/darabban	Elfogadott javaslatok	Bevezetett javaslatok	Kifizetett újítási díj 1000/forintban
1949.	77	32	16	11 000
1950.	189	79	44	24 500
1951.	296	136	107	44 500
1952.	397	194	154	54 892
1953.	454	235	192	73 389
1954.	415	218	186	75 840
1955.	309	158	146	60 795
1956.	300	130	134	48 000
1957.	123	68	63	55 418
1958.	186	90	80	64 214
1959.	247	107	91	86 785
1960.	252	117	103	117 184
1961.	241	117	99	124 339
1962.	254	108	98	116 442
1963.	222	114	89	119 500
1964.	200	111	86	119 000

Összegezve az újítómozgalom eredményeit: több mint 15 év alatt 4 millió fölül a benyújtott újítási javaslatok száma, ebből mintegy 50%-ot újításként elfogadtak, majdnem 2 millió került bevezetésre, az utókalkulált gazdasági eredmény kb. 20 milliárd forint, kifizetésre került 1,2 milliárd forint újítási díj.

2. Az újítómozgalom kezdetben igen tervszerűtlen és szervezetlen volt, ezért már az újjáépítés időszakában felmerült a jogi szabályozás szükségessége. Az első újítási rendelet 1948-ban jelent meg, (11 940/1948. (XI. 30.) Korm. sz. r.). Figyelemmel arra, hogy az újítói jog a szocializmus építése során kialakuló új jogintézmény, ezt követően a jogszabály újabb és újabb módosítására, kiegészítésére került sor a gyakorlati tapasztalatoknak, a szükségletek változásának, a szocialista tervgazdálkodás és termelés fejlődésének és irányának megfelelően. Újítói jogunk jelenleg hatályos szabályait a

³ Az Országos Találmányi Hivatal által közölt adatok.

29/1959. (V. 10.) Korm. sz. r. (továbbiakban: R.) tartalmazza. Ez a jogszabály az újítómozgalomra kedvezően hatott, de a népgazdaság termelőtevékenységében történő átalakulások, valamint a mozgalom fejlődésének természetes következményeként annak egyes rendelkezései ma már elavultnak tekinthetők; az irányítószervek tapasztalatai, a különböző kongresszusokon, tanácskozásokon elhangzott kritikák, panaszok, valamint a bíróságok gyakorlatában felmerült problémák szükségessé teszik az újítómozgalom tervszerű minőségi továbbfejlesztését, a hatályos jogszabályok egyes rendelkezéseinek megváltoztatását. Mindezekre tekintettel az Országos Találmányi Hivatal 1962-ben rendelet-tervezetet készített, melyet számos szakmai fórum megvitattott már, új jogszabály kiadására azonban mindeddig még nem került sor. Tanulmányunkban a hatályos jogszabály néhány főbb hiányosságával és ehhez kapcsolódó problémákkal, megoldásokkal foglalkozunk.

3. Alapvető negatívuma az újítómozgalomnak, hogy nem érvényesült eléggé a tervszerűség, hiányosságok mutatkoznak az irányításban, az elsőrendű fontosságú műszaki, termelési feladatok megoldása nem szerepel az újítási feladattervek között; a műszaki fejlesztés vonatkozásában nem sikerült kellően biztosítani az anyagi érdekeltség elvét. Revízióra szorul az újítás fogalma, s ezzel összefüggésben a munkaköri köteleesség meghatározása is.

Gátló tényezőként jelentkezett a munkaköri köteleesség igen merev szabályozása, illetve annak a mindennapi gyakorlatban történő alkalmazása. Döntően éppen azon műszaki dolgozók számára nem tette lehetővé a rendelet újítások benyújtását, akik munkaterületüket legjobban ismerik. Ez azután számos visszaélés forrása lett, illetve szükségszerűen munkakörén, szakmáján kívül eső javaslatok kidolgozására kényszerítette az alkotó dolgozókat.

A legjobban vitatott probléma — szoros összefüggésben az előbbi kérdéssel — az újítási díjakkal kapcsolatos. Az anyagi és erkölcsi ösztönzés hatékonyabb formáinak megteremtésével mind a vállalatokat, mind pedig az újítókat érdekelttebbé kell tenni. A jelenleg mutatkozó méltánytalanságok és esetlegességek kiküszöbölése érdekében kívánatos új díjazási és egyéb jutalmazási rendszer bevezetése.

Végül: bár az újításokkal kapcsolatos viták eldöntése a fejlődés folyamán egyre szélesebb körben került bírósági hatáskörbe, a törvényesség megszilárdítása megköveteli a javaslattevők és a megvalósító szervek között felmerülő jogviták rendezésével kapcsolatos szabályok egyszerűbbé tételét, illetve a bírói út igénybevétele lehetőségének lényeges bővítését.

Az ismertetett főbb problémákkal összefüggésben tanulmányunkban a következő négy témakörrel foglalkozunk:

1. Az újítás fogalma,
2. a munkaköri köteleesség problémája,
3. az újítók díjazásával kapcsolatos kérdések,
4. a jogviták rendszerének reformja.

Az újítás fogalma

1. Az újítások jogi konstrukciója a termelési jellegű javaslatok alapulvételével nyert kiépítést, mégis kezdettől fogva — bizonyos módosításokkal — lehetőség nyílt minden olyan nem termelési jellegű javaslatnak újításként

történi benyújtására is, amely általában hasznos a népgazdaság számára. Az R. 1. § (1) bek. szerint: „újítás minden (műszaki, szervezési, ügyviteli jellegű) javaslat, amelynek megvalósítása — a minőség javulása, vagy legalább megtartása mellett — a népgazdaság részére gazdasági vagy egyéb hasznos eredménnyel jár”. Tárgyi szempontból tehát a javaslat bármire irányulhat, annak nem kell szükségképpen műszakinak lennie.

A jelenlegi megoldás helyessége nagyon is vitatható; az újítómozgalom és főleg termelési technikánk továbbfejlesztése az újítás fogalmának új koncepcióját teszi szükségessé.

Az ezzel kapcsolatos nézetek lényegileg két csoportra oszthatók: továbbra is megmaradjon a jelenlegi szabályozás, vagy pedig a másik nézet érvényesüljön: a széles értelemben vett nem termelési jellegű javaslatok az újítás fogalmi köréből kizárandók lennének.

Már a korábbiakban is említést nyert: a hibák egyik gyökere abban keresendő, hogy az újítók figyelme nem irányul kellően a fontos termelési, műszaki-fejlesztési feladatok megoldására, ami többek között szintén hozzájárult ahhoz, hogy csupán néhány területen sikerült eddig a világszínvonalat elérni. Igen jelentős követelmény a gazdaságosság fokozása, a termelékenység emelése, korszerűbb gyártmányok előállítása, hogy a világpiacon mind minőségi, mind pedig az ár szempontjából versenyképesek legyünk. Az újítók alkotótevékenységének ezért elsősorban a munkaeszköz, a termelési folyamat, a technológia és a munkatermék tökéletesítésére kell irányulnia; döntően tehát a műszaki fejlesztést, a minőségi követelményeket kell szem előtt tartani. Ha ezt az elvet elfogadjuk és helyesnek tartjuk, akkor feltétlenül differenciálnunk kell műszaki és nem termelési jellegű újítások között, s ennek az elhatárolásnak tükröződnie kell mind a fogalom meghatározásban, mind pedig az újítás díjazásában is.

Alapvető meghatározó tényezőként tehát csak olyan javaslat minősülhetne újításnak, amely valamely feladat viszonylag új műszaki megoldását tartalmazza. Felmerülhet joggal az a kérdés: nem magasra emelnénk-e a mércét s közelednénk e meghatározás esetén a találmány színvonalához? A viszonylagos újdonság kategóriának fenntartása erre megadja a választ, az előbbi meghatározás ugyanis nem egyezik a találmány fogalmában szereplő kritériummal; a „műszaki megoldást” ennek megfelelően kiterjesztően kellene értelmezni, így pl. nemcsak a szerkezetre, vagy a technológiára vonatkozó javaslat minősülhet újításnak, hanem magában foglalná a természettudományok minden területét. Ha tehát műszaki megoldásnak minősítenénk olyan javaslatokat is, mint pl. a termékek szállítási útjának megrövidítésére, gazdaságosabb csomagolásra, munkavédelmi eszközökre, fejlettebb agrotechnikára, az áruelosztás technológiájára, vagy a túlzott méretű adminisztráció csökkentését szolgáló és az ügyvitel gépesítésére vonatkozó javaslatokat, amelyek valóban megtakarítást is eredményeznek, akkor úgy gondoljuk, hogy ily módon a nem termelési jellegű javaslatok kirekesztése jelentősebb sérelmet nem eredményezne.

A statisztikai adatok is azt bizonyítják, hogy az utóbbi években egynegyed csökken a nem műszaki megoldást tartalmazó javaslatok száma és ha mégis előterjesztenek ilyen javaslatot, jelentőségénél fogva azt az elbírálók általában minimális díjazásban részesítik. Így pl. ha egy gyártmány előállításához használt anyag helyett olcsóbb, de ugyanolyan értékű más anyagot használ-

nak fel, a javaslat benyújtója részére az eszmei díjat alacsony összegben állapítják meg. Mindezekre figyelemmel megállapíthatjuk, hogy az ilyen jellegű javaslatok egyre inkább már csak formálisan szerepelnek, jelentőségük, gazdasági hatásuk elenyésző, indokolt volna tehát ilyen értelemben a jogszabály megfelelő módosítása.

Nem kétséges, hogy ez esetben természetes következményként bizonyára csökkenne az újítási javaslatok száma, de — a későbbiekben tárgyalandó szempontokból — a népgazdasági eredmény összességében feltétlenül emelkedés jelentkezne.

A támogató érvek között — nem utolsósorban a vázolt álláspont helyességét igazolja — felhozzuk még, hogy a KGST együttműködésében résztvevő államok az újítás fogalmát ilyen értelemben határozták meg, s ezen országok újítási jogi szabályainak egységesítése során olyan értelmű ajánlás született, hogy kizárólag a műszaki megoldást tartalmazó javaslatok minősíthetők újításnak.

2. Vizsgáljuk meg a következőkben a hatályos megoldást továbbra is támogató érveket.

Igen jelentős és számos szakmai területen nyújtottak be eddig is szervezési, ügyviteli, egészségvédelmi stb. módszerek tökéletesítésére irányuló javaslatokat, új elgondolásokat, amelyek megtakarítást eredményeztek a népgazdaságnak. Joggal merül fel tehát az az aggály, hogy az előbb vázolt új tartalmú fogalmi meghatározás nem jelenti-e az újítási mozgalom elsorvadását bizonyos területeken, a dolgozók egyes rétegeinek bevonása mellett — erről a munkaköri kötelességgel összefüggésben még lesz szó — egyes rétegeket viszont teljesen kizárnának az újítás lehetőségétől; gondolunk itt főleg a kül- és belkereskedelmi, oktatásügyi dolgozókra, szervezési szakemberekre stb.

Feltétlenül indokolt annak a kérdésnek felvetése; helyes-e ez a differenciálás? A népgazdaság nagyarányú átszervezésének, a gazdasági vezetés, irányítás területén mutatkozó hiányosságok kiküszöbölésénél ezeknek is nagy jelentőségük van. E felfogás számos képviselője az újításoknak a műszaki megoldásokra szorításával nem ért egyet. Ilyen értelemben foglalt állást Csanádi György is, véleménye szerint: „elvileg is nagyon kétséges, hogy ez a megkülönböztetés helyes-e, gyakorlatilag pedig nem vitás, hogy a gazdasági, szervezési munkában feladataink nagyok, a kezdeményezésre, értékes megoldásokra itt is éppúgy szükségünk van, mint a műszaki fejlesztés terén”.⁴

Arra figyelemmel továbbá, hogy általában a vállalatok (intézmények) jutalmazási lehetősége igen szűk keretek közé van szorítva, így a nem termelési jellegű újítások esetén a javaslattevők anyagi elismerése nem látszana megfelelően biztosítottnak; lényegileg tehát garanciális biztosítékot kell adni ilyen javaslatok benyújtása esetén is az újítói minőség elismerésére, ezért ezt az újítás fogalmának meghatározásánál feltétlenül figyelembe kellene venni.

Az előbb mondottak illusztrálására csak egy példát kívánunk felhozni. A költségvetési szerveknél az újítások elbírálása számos problémát vetett fel, pl. egyetemi vonatkozásban is. A szegedi egyetemen benyújtott újítások számos esetben azért részesültek kedvezőtlen elbírálásban, mert a díjfizetés

⁴ Csanádi György: Újítási rendszerünk és az érdekeltség. Figyelő. 1965. 23. sz. 4. old.

kizárólag a prémiumalapot terhelte volna, a minisztérium pedig külön fedezetet csak akkor biztosított, ha az újítás országos jellegét megállapította. Erre pedig nem került sor általában, hiába jelentett az az egyetem viszonylatában megtakarítást.

3. Az ismertetett két álláspont közül a felhozott érvekre is figyelemmel az, előbbinek kell elsőbbséget adnunk. E véleményünk megerősítéséül, illetve a két megoldás szintéziséül helyesnek találnánk azonban, ha az új jogszabály lehetőséget biztosítana a nem műszaki jellegű hasznos javaslatoknak a jutalmazására, amely elsősorban — a díjazással összefüggésben még tárgyalandó — a népgazdasági eredményből a vállalat részére rendelkezésre bocsátandó összegből volna fedezhető. Rendkívül bonyolult problémákat vetett fel eddig is a többtermelést, új cikk gyártását eredményező, az egészségvédelemmel és a balesetelhárítással kapcsolatban benyújtott újítások különleges díjazási rendszere. A gazdasági eredményt megnyugtató módon nem lehetett megállapítani, a gyakorlatban ilyenkor eszmei alapon történt a díjazás, amely szintén számos vitának a kiindulópontja volt. Ha tehát a műszaki megoldás fogalmát kiterjesztően értelmezzük, akkor csupán olyan javaslatok nem minősülnek újításnak, amelyek jelentőségüket tekintve — (gazdasági vagy egyéb megtakarítás) — számottevőnek egyáltalán nem mondható. Az anyagi elismerés mellett ezenkívül változatlanul fennáll az újítók erkölcsi elismerésének formája, újítói tanúsítvány, „kiváló újító” kitüntetés, állami kitüntetés; de döntő az anyagi elismerés.

Megjegyezzük, hogy az OSZFSZK múlt évben megjelent Polgári Törvénykönyve elvben hasonló megoldást tartalmaz, amikor az 523. §-ban kimondja, hogy „a megvalósításra elfogadott újítási javaslat szerzője részére szerzőségét megállapító tanúsítványt kell kiállítani. A javaslat szerzőjét a megvalósítás eredményeként elért megtakarítástól vagy egyéb előnyös hatástól függően díj és kedvezmények illetik meg.”⁵

4. Az újítás fogalmával összefüggésben még egy kérdésre kívánunk kitérni.

Egyes szakmáknál — főleg a kereskedelem területén — szinte mindennaposak azok a javaslatok, amelyek kizárólag a forgalomban szereplő anyag vagy termék előnyösebb beszerzésére, valamely anyag új lelőhelyének megjelölésére, számítási táblázatokra, módszerekre stb-re vonatkozik. Ilyen jellegű javaslatok benyújtása esetén nagyon sokszor visszaélésre nyílt alkalom, s olyan esetben is díjazásban részesültek egyes dolgozók, amikor lényegileg semmiféle szellemi alkotásról nem lehet beszélni, pusztán bizonyos ötletet, elgondolást vetettek fel, pl. a munkaterületen a villanyégők helyett fénycsöveket alkalmazzanak. Nyilvánvaló azonban, hogy bizonyos vonatkozásban új lelőhely megjelölése esetén némelykor elfogadható az újítási jelleg elismerésre. Általában azonban helyeseljük a tervezet azon megoldását, amely előbbi értelemben bővíteni kívánja az újítás fogalmából kizárandó javaslatok körét s a gyakorlati tapasztalatok alapján taxatív felsorolást tartalmaz erre vonatkozólag.

⁵ OSZFSZK 1964. június 11-i Polgári Törvénykönyve. M. T. A. Állam- és Jogtudományi Intézet fordításában. Kézirat 172. old.

1. A hatályos jogszabály bizonyos javaslatokat ex lege kizár az újítások köréből; így a R. 1. § (3) bek. szerint: nem újítás az olyan javaslat,

- a) amely a megoldandó kérdést vagy feladatot pusztán felveti,
- b) amelynek előterjesztése a javaslattevőnek munkaköréből folyó kötelessége,
- c) amely minőségi romlással jár.

A három kivétel közül részletes elemzést csak a munkaköri kötelesség fogalma igényel, amely elsősorban vezető állású, továbbá kutatói és tervezői munkakörben alkalmazott dolgozókra vonatkozik. Az átvizsgált ítéletek, nem különben a különböző bíróságoktól, illetve vállalatoktól kapott tájékoztatás is alátámasztja azt a megállapításunkat, hogy az újítási ügyek intézése során az egyik legkényesebb problémát a munkaköri kötelességről szóló rendelkezés helyes értelmezése jelenti, az újítók jelentős része az ezzel kapcsolatos döntésekkel nem ért egyet. Bár a Legfelsőbb Bíróságnak számos ítélete, az Országos Találmányi Hivatal elvi döntése igyekezett segítséget adni a megvalósító szervezetnek, a jogalkalmazóknak a jogszabályok értelmezése tekintetében, még sem sikerült normatív keretek között olyan szabályozást adni, amely, ha nem is valamennyi területen felmerülő kérdésre, de legalább azok jelentős hányadára megfelelő választ tudott volna adni. Mind a megvalósítók, mind pedig az újítók körében általános kíváncsalmanként jelentkezett a munkaköri kötelesség fogalmának lehetőség szerint minél pontosabb körülhatárolása.

A hibák két irányban jelentkeznek:

Ma — a későbbiekben még említést teszünk erről — csak bizonyos területeken van konkretizálva a munkaköri kötelesség, ez az egyik hibaforrás; a másik, a helytelen jogalkalmazási gyakorlat, olyankor is munkaköri kötelesség címén elutasítják a javaslatot, ha az nem tartozik a javaslattevőnek feladatkörébe.

2. Annak előrebocsátása mellett, hogy igen nagy problémát jelent — s talán alig lehetséges — olyan jogszabály megkonstruálása, amelynek alkalmazásával minden esetben egyértelműen és mindkét fél számára megnyugtató módon lehetne eldönteni a munkaköri kötelesség kérdését, mégis kívánatos volna a munkaköri kötelesség általános elvi kereteinek megállapítása.

Alapvető tételként kell felállítani: csak az a tevékenység tekinthető munkaköri kötelességnek, amelyet mint feladatot a munkaviszony által meghatározott munkakörnél fogva (munkaszerződés, vállalati ügyrend, szolgálati előírás stb.) a dolgozónak el kell látnia, amelynek elmulasztása ilyen munkakörű és szakképzettségű munkavállalók tekintetében rosszallást, helytelenítést váltanak ki, különösen ha az a mulasztás a felelősségrevonást megalapozza.⁶

A munkaköri kötelesség — az Országos Találmányi Hivatal elnökének véleménye szerint — két részből áll:

1. azon feladatok összességének teljesítése, amelyek a dolgozók képzettsége, gyakorlata, beosztása és fizetése figyelembevételével részére kötelezően megszabottak;

⁶ Kemenes Béla: Az újítások és találmányok rendelettervezetének vitaindító referátuma. 1963. január 24.

2. a dolgozó részére kötelezően megszabott feladatok teljesítéséből, átlagos szorgalom tanúsítása mellett elvárható eredmény biztosítása.⁷

A jogszabály nemcsak személyileg, hanem tárgyilag is körülhatárolja a munkaköri köteleiséget; csak olyan javaslatokat minősít azok közé, amelyeket az iparágban már alkalmaznak és a javaslattevő munkaterületével összefüggnek. Ennek megfelelően a javasolt megoldást, ha az iparágban nem alkalmazzák, vagy a javaslattevők munkakörével nem függ össze, munkaköri köteleiséget megállapítani nem lehet.⁸

A fizikai dolgozóknál ilyen probléma nem merül fel — az újításokkal elért megtakarítás összege relatíve jelentéktelen — de problémamentes bizonyos vezetőállású dolgozóknál is, mert a miniszterek által a végrehajtási utasításokban megjelölt hasonló munkakörben dolgozó, továbbá az irányító szerv szakelőadója stb. munkaköri kötelessége konkrétan meg van határozva, itt csupán — ha csak kis számban is — az iparág értelmezésénél jelentkeznek bizonyos félreértések. Ha pl. az élelmiszer profiljába tartozik az újítás tárgya, a konzervgyár főmérnökének ez a javaslata újításként nem fogadható el, ha az élelmiszeriparban a megoldás ismeretes. Ha viszont az egy élelmiszeripari gépre vonatkozik és az ebben az iparban nem ismeretes, de a gépiparban igen, munkaköri köteleiséget megállapítani nem lehet, hiszen az élelmiszeripari gépgyártás nem profilja a konzervgyárnak.

De viszont jelentős a probléma a műszaki dolgozók széles körénél, a művezetőnél, építésvezetőnél, technológusnál, mérnöknel stb.-nél, ahol csupán elvétele találkozunk pontos meghatározásokkal, jóllehet ezen személyek által benyújtott javaslatok összhatásában nagy volumenűnek mondhatók. Ha vállalati ügyrend van és ez meghatározza az egyes kategóriák munkakörét, akkor egyszerű a döntés, ezek az ügyrendek azonban csak igen hézagosan tartalmaznak előírásokat a munkaköri köteleiséget illetően. Előfordul az is — sajnos csak elvétele —, hogy jogszabály határozza meg valamely dolgozó-kategóriának a munkaköri köteleességét. Így pl. a Beruházási Kódex körülhatárolja a műszaki ellenőr, a művezető feladatkörét; természetesen mindenre kiterjedően a munkaköri köteleiséget meghatározni nem lehet.⁹

A vállalati ügyrendekbe foglalt munkaköri leírások azonban nem kielégítőek, sokszor pontatlanok, s egyes konkrét munka-utasítások határozatlansága is zavarokat okoz a kérdés tisztázásakor és így sok esetben az említett irányban kell mérlegelni a munkaköri köteleesség kérdését. További nehézséget okoz az, hogy számos esetben nem pusztán jogi, hanem erkölcsi megítélésről van szó; nevezetesen olyan javaslat is díjazásban részesül, amikor jogilag ugyan a dolgozó munkakörébe nem tartozó feladat megoldásáról van szó, mégis indokolatlannak tartjuk, hogy díjazásban részesítsünk olyan tevékenységet, amelyet ha a javaslattevő magasabb munkaerkölccsel rendelkezne, ellenszolgáltatás nélkül teljesítene.

⁷ Vö.: Újítók Lapja 1963. 6. sz. 5. old.

⁸ Vö.: Világhy—Eörsi: Magyar polgári jog. Tankönyv. II. 287. old.

⁹ Vhr. 118. § (3) e) pont: a tervváltoztatásokkal kapcsolatos javaslatok megítélete az építető részére; Vhr. 102. § (2) bek.: a művezető köteles a kötelező művezetés és a művezetési szerződés alapján észrevételeit, megállapításait és javaslatait, továbbá a művezetés során a tervek megvalósításában észlelt egyéb hibákat, hiányosságokat a kivitelezővel — építkezés esetében az építési naplóba történő bejegyzéssel — közölni.

Felvetődik a kérdés: milyen legyen az a mérték, amelyhez viszonyítani kell a munkaköri kötelesség megállapítását, illetve annak hiányát? Ebből adódik azután a legtöbb félreértés, ez a forrása a viták döntő százalékának, ez okoz a dolgozók széles körében elkedvetlenedést, sok esetben eredményezett jogos sérelmet, valamint elutasítás miatt az esetleges gazdasági eredmény is elmaradt.

A helyes mércének megnyugtató megállapítása számos nehézségbe ütközik. A gyakorlatban két szélsőséges felfogás uralkodik. Az egyik: a dolgozóknak a munkájuk során a legmagasabb mérvű kötelességtudást, szaktudást kell kifejteniük, így lényegileg mindennemű tevékenységet munkaköri kötelességnek lehetne minősíteni. A másik: csakis akkor lehet munkaköri kötelességről szó, ha annak elmulasztása alapját képezi a fegyelmi vétség megállapításának. Valahol tehát meg kell vonni a határt, azonban ennek a határnak nem szabad merevnek lenni.

A tömören jellemzett két szélső nézőpont közül a gyakorlatban főleg az első uralkodik: az egyszemélyi elbírálók sok területen minden olyan javaslat megtételét munkaköri kötelességnek minősítenek, amelyet ugyan a javaslattevő munkakörében tesz, azonban az elutasításnál nincsenek figyelemmel arra a szempontokra, hogy az adott színvonalú megoldás valóban kötelessége is volt-e a dolgozónak. Gyakori az a hibás értelmezés is, amikor az elbíráló szerv a munkakör és a munkaköri kötelességet összetéveszti, jóllehet a kettő nem szükségképpen esik egybe. Pl. egy gépnek javításával foglalkozó dolgozó munkakörébe tartozik egy új, fejlettebb javítási technológia kidolgozása, de nem tartozik újításjogi szempontból a munkaköri kötelessége közé.¹⁰ Hangsúlyozottan ki kell emelni, hogy ennek a kérdésnek helyes értelmezése tekintetében a vállalatok gyakorlata nem egyöntetű, s az említett hiányosság-nak részben ez is az alapja.

Különös élességgel jelentkezik ez a probléma a műszaki értelmiségnél, amelynek széles rétegeit a jogszabály e címen az újítómozgalomban való részvétel lehetőségétől elzár. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a saját munkaterületükön tett javaslatuk miatt indokolatlan támadásoknak vannak kitéve, s a támadások elkerülése érdekében szakterületükön nem nyújtanak be javaslatot, hanem kényszerűségből figyelmüket, alkotó-energiájukat más munkaterületekre irányítják, ahol a díj iránti igénynek már kizáró akadálya nincsen.

Fel sem lehet mérni, mily jelentős energiák vesznek kárba azzal, hogy a magasabb képzettséggel és a szakmájukban sok tapasztalattal rendelkező dolgozók alkotótevékenységüket nem a legmegfelelőbb területeken érvényesítik.

3. E kérdésben mutatkozó anomáliák kiküszöbölése érdekében a tervezet elvileg körülhatárolja és új fogalmazásban kívánja szabályozni a munkaköri kötelességet.

A tervezet szerint: „nem részesülhet díjazásban az újító, ha a javaslatban kifejezésre jutó munkateljesítménye társadalmilag elvárható.” Az elvárhatóság konkrét körének megvonásánál általános, az egész társadalomra kiterjedő mércét természetesen nem lehet megállapítani. A korábban említett átlagos munkateljesítés, kötelességtudás követelménye kifejezésre jut az elvár-

¹⁰ Újítók Lapja 1958. 17. sz. 8. old.

hatóság kritériumában, annak megállapításánál figyelembe kell venni a javaslattevő beosztását, munkabérét, munkájának műszaki, gazdasági feltételeit, a javaslat műszaki és gazdasági eredményeit stb. s mindezen szempontok együttes mérlegelése alapján döntendő el, díjazható-e az újítás vagy pedig „társadalmilag elvárható” teljesítménynek értékelve a javaslatot, kizárólag a javaslattevő újítói minőségét ismerjük el (újítói tanúsítvány, erkölcsi elismerés), ebben az esetben azonban díjazásban nem részesülhetne. A vállalat egyszemélyi vezetője dönthet el, hogy a javaslat megtehető elvárható-e vagy sem az újítótól; ezáltal növelné a vállalati hatáskört, végső fokon vitás esetekben a bíróság döntene ebben a kérdésben is.

Ezzel összefüggésben még egy nézetet ismertetünk: meg kellene szüntetni a munkaköri köteleességet, lehetőséget kellene nyújtani azoknak is újításra, akik hivatásszerűen alkotnak, hogy ezáltal megnövekedne az egyes gyárak közötti egészséges versengés, megnövelné a gyárak önállóságát is.¹¹

Külön kategóriaként a tervezet tartalmaz olyan megoldást, hogy ha az újítási feladattervbe felvett témakörben nyújtanak be javaslatot, s ennek megvalósítására szerződésileg kötelezi magát a dolgozó, akkor már a szerződés megkötésekor a társadalmi elvárhatóságot mérlegelni kell, utólag tehát elvárhatóságot megállapítani nem lehet.

A tervezet ismertetett megoldása a hatályos jogszabálytól a munkaköri köteleesség tekintetében alapvetően eltér, nem szól munkaköri köteleességről, ezáltal azt a látszatot kelti, hogy az eddig kirekesztett műszaki értelmiség jelentős hányada előtt is kitarul a kapu, lehetőség nyílik újítói javaslat benyújtására. Ha azonban elemezzük a tervezet idézett szövegét s figyelembe vesszük az elvárhatósággal összefüggésben mondottakat, megállapíthatjuk, hogy lényegileg, alapjaiban a munkaköri köteleesség kérdésében a tervezet koncepciója — ha talán precízebben és magasabb követelményeket felállítva — ugyanaz, mint a hatályos rendelkezés, mert tartalmilag most sem részesülhetnek díjazásban olyan személyek, akiktől elvárható az ilyen javaslat előterjesztése. Ha pedig csupán szövegezésbeni módosításról, új fogalmazásról van szó, akkor a tervezet által hangoztatott célkitűzés — a műszaki értelmiség szélesebb rétegeinek bevonása — és a megvalósítási lehetőségek között ellentmondás mutatkozik.

Véleményünk szerint elsőrendű feladat, hogy az újítások révén is korszerűbb, magasabb színvonalú termelést kell elérni. Kívánatos ezért az anyagi érdekelttség elvének fokozottabb érvényrejuttatása a magasabb képzettségű dolgozók számára is, akiknek a jelenlegi jogszabály és a tervezet sem ad lehetőséget díjazásra. A tervezet konstrukciójának fenntartása mellett azon alkotók részére is — akiktől elvárható az ilyen jellegű javaslat benyújtása — megfelelő jutalmazási lehetőséget volna kívánatos biztosítani. E megoldás a gyakorlatban is helyesnek bizonyult, több üzemben kiemelt személyi fizetésben részesülnek azok, akik munkakörükben kimagasló fejlesztési tevékenységet végeznek újítás benyújtása nélkül is, vagy pedig munkakörüknél fogva újítói minőségük nem ismerhető el.

Az ilyen jellegű megoldásnak előnyei több vonatkozásban is jelentkeznének, pl. megszűnnének azok a visszaélések, amelyek abból adódnak, hogy

¹¹ Halmi András: Szüntessék meg a munkaköri köteleességet. Újítók Lapja. 1965. 11. sz. 5. old.

ezek a dolgozók „mással” nyújtják be a javaslatot, olyan személyeket kapcsolnak be, akik a jogszabály kijátszásával „segítség” nyújtanak a javaslat: mielőbbi megvalósításához, tevékenykednek kedvezőbb szerződési feltételek megkötésénél, vagy pedig utalunk a közreműködési díjak kifizetésénél mutatkozó egészségtelen helyzetre, ugyanis itt vezetőállású dolgozók is részesülhetnek ilyen címen díjazásban (és lehetne a felsorolást tovább folytatni).

De talán a legdöntőbb, legjelentősebb érv, ami mellette szól: bizonyosra vehető, hogy azok a szakemberek, akik eddig kényszerítve voltak szakterületükön kívüli újítások kidolgozásán fáradozni, saját területükön ezt az energiát sokkal hasznosabban tudnák gyümölcsoztetni, ezáltal jelentős mértékben fellendülne az újítómozgalom, amelynek igazi nyertese végül is: a népgazdaság volna.

4. Speciális jellegére tekintettel külön kitérünk a tervezői munkakörben foglalkoztatott dolgozók javaslataival kapcsolatos s a hatályos jogszabálynak a gyakorlatban mutatkozó hiányosságaira. Jelenleg problémát okoz, hogy tervezői újításoknál a tervező szervet, a beruházót, a kivitelezőt, vagy a megrendelőt kell-e megvalósítónak tekinteni. Ugyanis jelenleg a tervezőt alkalmazó vállalat határoz a javaslat ügyében, azonban kötve van a beruházó, illetve kivitelező elfogadó nyilatkozatához. Ha tehát a nyilatkozat negatív, a javaslatot el kell utasítani.

Ez a szabályozás ellentétes a Beruházási Kódex vonatkozó rendelkezésével, kívánatos ezért e téren is az összhang biztosítása. Megvalósítónak ilyenkor a tervező munkáltató szervét kell tekinteni, ennek vezetője bírálja el az érdekeltek meghallgatása után az újítási jelleget. Mivel azonban — s ez helyes megoldása a Beruházási Kódexnek — a tervekért végső soron a tervező szerv a felelős, a tervező a műszaki és gazdaságossági követelményeket a megrendelő esetleges ellentétes igényeivel szemben is érvényesíteni köteles.¹²

Ebből viszont következik, hogy a munkáltatónak kell megkötnie a kísérleti és megvalósítási szerződést az újítóval, s ha konkrét beruházással, létesítménnyel kapcsolatos az újítást tartalmazó terv, akkor az érdekelt felet is be kell vonni. Más a helyzet títusterveknél, ahol a felhasználó előre nem ismeretes; itt az első megvalósítástól számított két éven belül jelentkező népgazdasági eredmény után kaphatná meg az újító a díjat. Természetesen az általános szabályok szerint a tervező szerv jogosult az újítási díjat áthárítani a beruházóra, illetve a kivitelezőre, vagy esetleg a megrendelőre.

Ilyen értelmű szabályozás ugyanis kiküszöbölné az egyre szélesebb körben érvényesülő káros jelenségeket. Jelenleg az újítási jelleg elismerhetőségének az a feltétele, hogy a javaslat eltérjen az adott tervező intézetnél addig alkalmazott legkorszerűbb megoldásnak minősített tervtől. Növekvő számban nyújtanak be olyan javaslatot a tervezők, amikor a megvalósító még ismeretlen, viszont a tervező intézetek szakosítása lehetőséget ad arra, hogy bizonyos jellegű tervek készítése egy-egy intézet kizárólagos hatáskörébe tartozzék, a megrendelők köre azonban változó. Ilyen esetben az újítást elfogadva az intézet vezetője engedélyezi, hogy a jövőben jelentkező igényeknél azt alkalmazzák.

Az egyes bíróságoknál számos olyan újítót ismernek, akik ugyanazon javaslatért más-más megvalósítótól éveken keresztül felveszik az újítási díjat.

¹² Vö.: 45/1961. (XII. 9.) Korm. sz. rend. 24. §-a.

A társadalmi és egyéni érdek összhangja e vonatkozásban is jelentőséggel bír, méltatlannak találjuk azt, hogy a megvalósító szervtől két év után is díjazásban részesüljön az újító, tehát végső soron nem kerülhetne kedvezőbb helyzetbe, mint a magasabb szellemi tevékenységet, eredményt elérő feltaláló, ahol ugyanis 5 éves megvalósítási idő a díjfizetés alapja. (Fővárosi Bíróság 32 706/1964. sz. ítélete.)

Az újítók díjazásával kapcsolatos kérdések

1. Az újító anyagi elismerését a hatályos jogszabály az elért népgazdasági eredmény megfelelő arányában biztosítja oly módon, hogy ha az pénzben kifejezhető, a díj — a felek megállapodása szerint — a megvalósítástól számított két év közül a kedvezőbb eredmény 2—10%-áig terjedhet. Beruházás esetén az említett minimum alatt is megállapítható a díj. Többtermelést, vagy új cikk gyártását eredményező újítás esetén a díj a többletmennyiség önköltségének legfeljebb 2%-a, illetőleg a termelt mennyiség önköltségének legfeljebb 5%-a lehet. Külön rendelkezések foglalkoznak az egészségvédelemmel, balesetelhárítással kapcsolatos újítások díjazásával, s amennyiben a korábban említett díjazási formák nem alkalmazhatók: a díjat eszmei alapon kell megállapítani. Részletesen szabályozza a rendelet a közreműködői és tapasztalatcsere díjakat is. (R. 9., 11., 17. §-i.)

Ez a keret szerinti díjazási rendszer komoly lehetőséget biztosít az újítások egyedi elbírálására, így messzemenően értékelhető az újítás nagysága, jelentősége, fontossága. A másik oldalról éppen e konstrukciót érték igen éles bírálatok, a megvalósítási szerződés megkötése során, de a perek döntő százalékánál is a díjazás összege volt a vita tárgya. Így pl. a megvalósító nem értékeli keilően az újítást, nagyobb megtakarításnál alacsonyabb díjkültséget állapítanak meg, jelentős összegű díjazás esetén a felelősséget inkább átruházzák a bíróságra, stb.; de természetesen akadnak olyan esetek is, amikor a javaslattevő az újítás belső értékét túlértékeli s megalapozatlanul túlzottan magas igényt támaszt.

A vizsgált statisztikai adatok szerint az átlagosan kifizetett újítási díjak összege az évek során egyre csökkenő tendenciát mutat és jelenleg a népgazdasági eredmény 3—4%-a között van — tehát jóval a jogszabály által méltányosnak tartott középátlag alatt — annak ellenére, hogy az egy újításra eső összeg, valamint az egész újítómozgalom által elért népgazdasági eredmény abszolút számokban növekszik. Ez a mozgalom fejlődése szempontjából sem ösztönző.

2. Számos alkalommal elhangzott az az észrevétel, hogy egyes megvalósító vállalatok ahelyett, hogy a népgazdasági érdeket előmozdító javaslatokat támogatnák, annak bevezetése érdekében a szükséges segítséget megadnák, halogató magatartást tanúsítanak, nem is beszélve arról, hogy az újítók igényét nem elégítik ki és ezen a téren is igyekeznek a jogos követelés érvényesítését megakadályozni; sőt továbbmenve: a jogosan megállapított újítói díjak kifizetése is jelentős késedelemmel történik.

A Budapesti Központi Kerületi Bíróságnál lefolytatott 5. P. 72 156/1963. sz. per tényállása szerint a javaslat alapján jelentős újítást vezettek be a szennyvízisztítás hatásfokának emelése érdekében, melynek országos jelen-

tősége is volt. A javaslat meglehetősen bonyolult szakkérdéseket is megoldott, így nem volt vitás, hogy az újítás magasszintű szellemi alkotás terméke, amely egyébként jelentős beruházási megtakarítást is eredményezett. A vállalat 4500.— Ft. újítási díjjal kívánta honorálni a javaslattevőt. A bírói eljárás során derült ki, hogy a megtakarítás évente 9—10 millió Ft-ot jelent, s ennek megfelelően történt a 120 000 Ft újítói díj megállapítása.

Miután a keret szerinti díjazás komoly hibaforrásként jelentkezik, kézenfekvőnek látszik a meghatározott kulcs szerint történő díjazás bevezetése. A fix díjazási rendszer bevezetése elsősorban a díj megállapítása tekintetében jelentkező méltánytalanságokat és esetlegességeket küszöbölne ki és csökkentené azokat a vitákat, amelyek az újító és a megvalósító között szinte fel sem mérhető számban naponta jelentkezik. Amennyire igaz — hiszen a rögzített kulcs szerinti díjazás a legmechanikusabb megoldás — ugyanannyira igaznak látszik az az ellenvetés, hogy nagyság, fontosság, jelentőség tekintetében nincs két egyforma újítás, ezért teljesen azonos kulcs szerint az újításokat nem lehet értékelni és díjazásban részesíteni.

A fix díjazási rendszernek szintén számos ellenzője van, így pl. Csanádi György idézett cikkében az újítási díjak felemelésével nem ért egyet. Felteszi a kérdést: „ha a műszaki fejlesztést jelentősebb anyagi eszközökkel akarjuk ösztönözni, ezt miért azon a lényegében mellékes területen tesszük, ahol az anyagi érdekelttség hatásos formája eddig is megvolt, s miért nem ott, ahol az ösztönzés hatékonyabb formái szinte teljesen hiányoznak, viszont a várható eredmények sokszorosan nagyobbak az újításokénál, vagyis a műszaki fejlesztésen hivatásszerűen dolgozók ösztönzésével?”¹³

Az újítási díj felemelését elutasító megoldást a korábban kifejtettek alapján nem fogadhatjuk el; viszont az idézett vélemény másik megállapítását, nevezetesen, hogy a műszaki fejlesztésen hivatásszerűen dolgozókat (tervezők, konstruktőrök, gyártásvezetők stb.) anyagilag az eddiginél sokkal hathatósabb prémiumban, vagy utólagos jutalomban kellene részesíteni, teljes mértékben támogatjuk, hiszen lényegileg ugyanilyen álláspontot fejtettünk ki előzőleg a munkaköri köteletség tárgyalásakor.

3. Újítási rendszerünk fogvatékosságául róható fel, hogy nem tesz különbséget aszerint, hogy az újítás milyen mértékben szolgálja a műszaki fejlesztés fő feladatainak megoldását, nem részesül magasabb díjazásban az az alkotó, aki az elsősorban kívánatos s az újítási feladattervekben rögzített témákat oldja meg. (Arra nem térünk ki, hogy a tapasztalatok szerint sajnos a feladattervek igen formálisak, nem tartalmazzák azokat a műszaki fejlesztési, termelési, a minőség megjavításával kapcsolatos feladatokat, amelyeknek megoldása volna a legfontosabb feladat.) A gyakorlati eredmény azután úgy jelentkezett, hogy a még jól összeállított feladattervek esetén is a javaslatok a terven kívül álló műszaki kérdésekre vonatkoztak, tehát a díjazási rendszer a tervszerűség elősegítését nem szolgálta, s a feladattervekben megjelölt témák kis százalékát dolgozták csupán ki az újítók.

A tervezet új megoldásként lehetővé teszi, hogy előre kötött megállapodás alapján oldjanak meg a feladattervben előírt kérdést és ezt lényegesen magasabb, 14⁰%, illetve, ha nincs előzetes megállapodás: 10%-os díjazásban részesüljön az újító. Az újítási megállapodás megkötésével jogi formát ölt a

¹³ Csanádi György idézett cikke.

feladat elvállalása, a megállapodáshoz vezető alkotómunka elvégzése és az újítás megvalósítása. A tervezet e nívója rendkívül helyeselhető, nagymértékben elősegítené a műszaki fejlesztést szolgáló feladatok hatékonyabb megoldását.

Az egyéb jellegű újítások esetében az említett kettősség feloldható volna úgy, hogy fix díjtételként a jelenlegi középátlag, a népgazdasági eredmény 0%-a kerülne kifizetésre és csak kivételes esetekben az újítás műszaki színvonalának, a termelés szempontjából való jelentőségének, a népgazdasági eredménynek figyelembevételével stb., szóval az összes döntő tényezőnek együttes mérlegelés alapján lehetne ettől a kulcstól egy-két százalékos mértékben mind fel, mind pedig lefelé eltérni. Ilyen megoldás véleményünk szerint minimálisra redukálná a viták számát. Ez a relatíve fix, lényegileg tehát rugalmas és differenciált díjazási rendszer külön költségöbbitet nem jelentene népgazdaságunknak, hiszen nem haladná meg így sem az átlagmértéket, de ösztönző hatása az újítók körében feltétlenül érezhető volna.

4. Jelentős probléma az is — amire korábban már kitértünk —, hogy kívánatos volna az újításokat bevezető vállalatokat is anyagilag közvetlenebbül érdekeltté tenni; jelenlegi tervezési és ösztönzési rendszerünk a vállalatokat nem szorítja eléggé a műszaki fejlesztésre, nem érdekelték abban, hogy új gyártmányok, még kevésbé új technológiai eljárások kidolgozására térjenek át, mert az jelentős kockázattal, felelősséggel jár. A népgazdasági haszon túlnyomórészt a vállalatok eredményeiben jelentkezik, de bonyolult, sokszor alig mérhető áttételekkel, ezért a jelenlegi ösztönzési rendszer sok esetben nemcsak hogy nem segíti a javaslatok bevezetését, de olyan feltételeket is teremtenek, amelyek az új megoldások, javaslatok bevezetését akadályozzák. A javaslatoknak tapasztalatcsere útján történő elterjedése csupán formális, a vállalatok kooperációja igen gyenge. A tapasztalatcsere kiszélesítése, sőt intézményesítése az újítómozgalom továbbfejlesztésének egyik központi kérdése, olyan tényező, amely hatalmas energiákat, rejtett tartalékokat szabadíthatna fel s jelentős eredményeket jelentene a népgazdaság számára.

A tapasztalatcsere útján történő díjazás — bár a jelenlegi szabályozás nagyon részletekig menő — nem váltotta be a hozzáfűzött reményt, indokolt ezért e szabályozásnak is felülvizsgálása, megfelelő anyagi ösztönző rendszer kidolgozása. Az újítói tevékenység optimális határfokának elérése érdekében szükséges, hogy az újítások az üzemen kívül is elterjedjenek, e téren is mind az újítókat, javaslattevőket, mind pedig a megvalósító szerveket érdekeltébbé kellene tenni.

Mindezekre figyelemmel helyesnek tartanánk — az említett közreműködői díj rendszerének megszüntetése mellett — ha a vállalatok és az újítások elbírálásával és bevezetésével foglalkozó szakemberek, újítási ügyeket intézők anyagilag is érdekelték legyenek az újítások minél szélesebb körű bevezetésében és alkalmazásában. Megoldható volna ez oly formában, hogy a népgazdasági eredmény bizonyos százaléka közvetlenül a vállalatot illesse és így jelentős összegű jutalmazási alap kerülhetne felhasználásra.

A jogviták rendszerének reformja

1. A hatályos jogszabály értelmében az újítási viták élvileg két csoportra oszthatók; egyik: a szerződéskötés előtt, illetve a szerződéskötéskor, a másik pedig: a szerződéskötés után felmerülő viták csoportja. A bírói út igénybevételenek eseteit a jogszabály taxative felsorolja, nem terjed ki a bírósági hatáskör az újítási javaslat elutasításával és a munkaköri köteleesség kérdésével kapcsolatos vitákra. Lehetőség van arra is, hogy a szerződés megkötése előtti viták eldöntésére a felek választott bizottságot vagy személyt kérjenek fel. (R. 14. §.)

Csak a teljességért jegyezzük meg, hogy a korábbi, 38/1957. (VI. 23.) Korm. sz. rendelet írta elő, hogy az érdekeltek a megvalósítás feltételeit szerződéssel szabályozzák; a jogalkotók úgy vélték, hogy e rendszer bevezetésével megszűnik a vállalatok egyoldalú, bürokratikus, gyakran önkényes díj-megállapítása, csökkenti a vitalehetőségeket, a jogok és kötelezettségek előre rögzítése növeli a jogbiztonságot. A gyakorlat e téren azt bizonyítja, hogy a szerződések polgári jogi szabályainak következetes érvényesüléséről az újítói jogviszonyok vonatkozásában nem beszélhetünk; alapvető kérdésekben mutatkozik sokszor bizonytalanság, az egységes szemlélet hiánya is fékezésként hatott az újítómozgalomra. (Az újítói perek igen kis százalékában jelentkezik felperesként a vállalat.)

Jelentős az újítási szerződés problémája is; az újítói jogviszonyokkal összefüggésben e kérdés vizsgálata külön tanulmányt igényelne: többek között ilyen problémák vannak: a díjfizetésnél az érvénytelenség szabályainak egyoldalúan, de széles körben történő alkalmazása, a visszafizetéssel kapcsolatban mutatkozó helytelen gyakorlat stb. Egy tipikus kört, a megvalósítási kötelezettséget emelnénk csak ki. Az ítélezési gyakorlat e téren nem segíti elő a reális teljesítés elvének érvényesülését. A Fővárosi Bíróság több határozata tartalmaz olyan elutasító döntést, amelyben az újító javaslatát szerződés ellenére sem valósítják meg, jóllehet az népgazdasági szempontból hasznos volna; ez azt jelenti, hogy az újító a megvalósítási kötelezettség nemteljesítése esetén védtelen, nemcsak az ő díjazása marad el, hanem a hasznos eredmény is. E téren tehát nem érvényesülnek az újítók érdekében azok a szankciók, amelyeket szerződésszegés esetén a polgári jog kilátásba helyez. Kívánatos volna ezért, hogy a megvalósítási kötelezettség elmaradása esetén az újító kártérítési igényt érvényesíthessen.¹⁴

2. Az újításokkal kapcsolatban felmerült viták tekintetében különböző fórumokon a vállalatok képviselői azon meggyőződésüket hangoztatják, hogy a bírói hatáskörbe utalt ügyekben műszaki ismeretek hiánya miatt a perek elhúzódnak, nincsen kellő szakértelem a tényállások felderítéséhez és általában a megvalósítók terhére az újítók részesülnek előnyben.

Más oldalról viszont még több kifogásra ad okot az a körülmény, hogy a munkaköri köteleesség kérdésében a viták államigazgatási útra tartoznak, illetve az ezen szervek által hozott határozatok akkor is kötelezik az eljáró bíróságot, ha az előtte folyó eljárás során az államigazgatási szerv döntésével ellentétes tartalmú határozatot tartott volna indokoltnak. A rendelet szerint

¹⁴ Vö.: Bense István: A szerződések szabályainak érvényesülése az újítási jogviszonyokban. Magyar Jog 1965. 4. sz. 165. old.

ha a megvalósítási szerződés megkötése előtt vita merül fel az újító és a megvalósító között a munkaköri köteleesség kérdésében, a megvalósító szerv köteles döntés végett felettes szervhez fordulni.

A munkaköri köteleesség kérdésében a felettes szerv dönt és ez a döntés a bíróságra is irányadó, attól eltérni nem lehet. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében külön ki is hangsúlyozta ezt. (Pf. 22 466/1959. B. H. 1960. 6. sz.) Ilyen döntés kötelezi a bíróságot abban az esetben is, ha az az újítás elfogadása után történt, mert az idézett rendelethelyben megállapított határidőnek nincsen jogvesztő hatálya. A Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiuma is hasonló értelemben foglalt állást azzal, hogy ezt csak arra az esetre kell alkalmazni, ha a munkaköri köteleesség 100%-os, részleges munkaköri köteleesség nem fosztja meg a javaslatot újítási jellegétől.¹⁵

Fenti tételnek az az elvi indoka, hogy a munkaköri köteleesség megítélése tisztán szakkérdés és a felettes szerv tudja legmegnyugtatóbban eldönteni, hogy az irányítása és felügyelete alá tartozó alkalmazottaknak mi a munkaköri köteleessége.

Több perben találkoztunk viszont olyan esettel, hogy a felügyeleti hatóságok két, sőt három különböző döntést is hoztak, ami igen visszatetsző hatást vált ki az újítókból. Észlelhető az a tendencia is, hogy nagyobb újítási díj esetén munkaköri köteleességet állapítanak meg, kisebb összegűeknél viszont nem.

Ezek a tapasztalatok méginkább megerősítenek abban, hogy a viták eldöntése bírósági hatáskörbe kerüljön, ez erősítené az újító bizalmát, fokozná a jogbiztonságot. Különösen kifogásolható az, hogy a felettes szerv részéről határidőre tekintet nélkül bármikor felhozható a munkaköri köteleesség kérdése (az új konstrukció szerint a társadalmi elvárhatóság) s erre hivatkozással az újítás bármikor nullifikálható.

Már a jogszabály megjelenése, de különösen az első tervezet közrebocsátása óta egyre növekvő igényként jelentkezett annak az elvi tételnek kimondása, hogy az újításként benyújtott és megvalósított javaslattal kapcsolatban a javaslattevő és a megvalósító szerv között felmerülő minden vita polgári peres útra tartozzék, kivéve a javaslat megvalósításával kapcsolatos döntéseket, így tehát a vállalat szabad elhatározásán múlik, hogy a szerződéskötés során a javaslatot elfogadja-e vagy sem; bármely jogsérelem esetén a szak szervezethez lehet viszont panasszal fordulni.

A korábban kifejtettek alapján ennek a tételeknek jogszabályba foglalását indokoltnak tartjuk, különös figyelemmel a szocialista törvényesség általános fejlődésére és arra, hogy valamennyi számbavehető fontos érdek azt kívánja: a bíróságok hatásköri korlátok nélkül döntsenek az újításokkal kapcsolatos valamennyi vitában, természetesen beleértve a társadalmi elvárhatóság kérdésével felmerülő problémákat is. A bírósági hatáskör, illetve annak kiterjesztése ellen előbb felhozott indokok — műszaki ismeretek hiánya, stb. — nem meggyőző ellenérvek álláspontunkkal szemben.

3. Ezzel összefüggésben néhány eljárásjogi probléma is felmerül.

Véleményünk szerint a bírósági szervezet ma már eleget tud tenni a felmerülő igényeknek, megoldható, hogy más szakmai területekhez hasonlóan

¹⁵ Budapesti Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiumának 1961. február 25-én tartott üléséről készült feljegyzés.

— esetleg csupán átmenetileg — a megyei bírósági székhelyen levő járásbíróságok foglalkozzanak újítási ügyekkel. Lehetőség szerint biztosítani kellene azt is, hogy újítási ügyekben a bírósági tanácsokban szakértő ülnökök vegyenek részt, ezenkívül továbbra is hasznos segítséget nyújthatnak az igazságügyi szakértők a felmerülő szakkérdésekben.

Mindezen feltételek mellett úgy véljük, hogy a bíróság az egyetlen szerv, amely leginkább alkalmas újítási ügyekben az anyagi igazságnak megfelelő döntés hozatalára.

Ezekre a szempontokra tekintettel úgy véljük, hogy bizonyos kérdésekben a bírósági utat megelőző választott bizottsági eljárás intézménye — amely egyrészt a gyakorlatban nem bizonyult hatásosnak, másrészt pedig határozata nem volt kötelezően végrehajtandó és egyébként is igénybevételére tudomásunk szerint csak ritkán került sor — a jogviták rendelkezésére nem alkalmas.

Az újítási perek számának évi átlaga jelentősebb eltérést nem mutat, tapasztalható azonban, hogy az újítói jogok érvényesítése általában hosszadalmas a perek jellegénél fogva (döntően a díjazás a kereset tárgya), sokkal későbbben fejeződnek be, mint az egyéb ügyek. E szempontokra is figyelemmel megfelelőbbnek tűnik az a megoldás, melyet Bogdán Sándor javasol. Véleménye szerint a peres eljárás konstrukciója túl nehézkes, a peren kívüli eljárás lényegesen szűkebb formai kötöttségénél fogva alkalmasabb lenne a díj iránti perek elintézésére; a szakvélemények beszerzése is gyorsabb lenne, különösen ha a szakértők díjazásban részesülnének.¹⁶

Ez a tetszetősnek látszó megoldás azonban bizonyos veszélyeket is rejt magában, s véleményünk szerint a korábban említett forma garanciálisabb biztosítékot nyújt a vitás ügyek elintézésére, az anyagi igazság kiderítésére, a többször hangoztatott társadalmi és egyéni összhangjának biztosítására.

Szocialista jogfejlődésünk eredményeként egyre szélesebb területen érvényesül a társadalmi öngazgatás; úgy véljük, hogy témánk területén is ennek az elvnek gyakorlati alkalmazására a tárgyi és személyi feltételek rendelkezésre állnak, a megvalósításnak akadályai nincsenek. Azt a sokszor hangoztatott tételt, hogy az újítómozgalomnak társadalmi irányító és ellenőrző szerve a szakszervezet, valóban érvényesíteni is kellene. Kívánatos volna ezért az eddiginél még tágabb jogkört biztosítani a szakszervezeteknek az újításokkal kapcsolatos viták rendezésénél, különösen a benyújtott javaslatok elbírálása során felmerülő problémák megnyugtató megoldásával.

Tanulmányunkban a polgári jog egy sajátos területének néhány problémájával foglalkoztunk, a szellemi alkotások jogába tartozó témakörnek kulturális és technikai fejlődésünk szempontjából elsőrendű jelentősége van. Újítói jogrendszerünk alapvető tételei helyesek, a kritikái hang azt a célt szolgálta, hogy a jognak e viszonylag speciális területén rendezésre váró problémáiról és azok megoldására tett néhány észrevételről vázlatos képet adjunk.

¹⁶ Részletes kifejtést lásd: Bogdán Sándor hozzászólása. Újítók Lapja 1965., 12. sz. 8. old.

ДР. ИМРЕ БЕРЦИ

НЕКОТОРЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛИЗАТОРСКОГО ПРАВА

(Резюме)

С точки зрения планомерного развития производительных сил и социалистических производственных отношений весьма важная роль принадлежит рационализаторскому праву. Рационализаторское право возникло в Венгрии после освобождения страны, в результате социалистического трудового соревнования. Первая правовая норма была издана в 1948 году. В дальнейшем, согласно развитию планового хозяйства и производства, в нее вносились разные изменения, причем последний раз это произошло в 1959 году. Народное хозяйство получило большую пользу от рационализаторской деятельности сотен тысяч трудящихся. Однако, вследствие развития рационализаторского движения и с учетом изменений, происшедших в производственной деятельности народного хозяйства, на практике имеют место различные недостатки. Статья посвящена этим недостаткам, автор вносит предложение о разрешении назревших проблем. Основные недостатки рационализаторского движения заключаются в следующем: отсутствует планомерность, должностные обязанности определены слишком жестко, часто имеют место споры в связи с принятием рационализаторских предложений и выплатой новаторам премиальных.

1. Согласно законоположению, рационализацией является всякое техническое и организационное предложение и предложения в области делопроизводства, приносящие пользу народному хозяйству. Важным критерием является повышение рентабельности, улучшение производительности труда, выпуск более современной продукции. Поэтому необходимо дифференцировать предложения технического характера от предложений непроизводственного характера. Рационализаторским следует признать только предложение, содержащее техническое решение. Понятие о техническом решении надо понимать в более широком смысле. Поэтому предложение небольшого значения, дающее лишь малую экономию, не должно считаться рационализацией, но автор предложения и в этом случае заслуживает получения соответствующего вознаграждения.

2. Согласно действующему законодательству, не считается рационализацией предложение, если его разработка и внесение входят в круг должностных обязанностей автора (руководящего работника, исследователя или конструктора). На практике именно эти случаи вызывают больше всего проблем; лишь в некоторых областях конкретизированы должностные обязанности, и предложения отклоняются с этим обоснованием; чаще всего) то внесенные техническими работниками предложения, даже в тех случаях, когда они не входят в круг обязанностей авторов.

Поэтому желательно определение принципиальных рамок служебно-должностных обязанностей: такими должна считаться исключительно деятельность, которая возложена на данного работника согласно кругу задач, установленных соответственно трудовым отношениям. Круг служебно-должностных обязанностей следует конкретизировать в отношении отдельных лиц и предметов. Рационализатор не должен получить премиальные в том случае, если результаты, выраженные во внесенном им предложении, с общественно-моральной точки зрения ожидалась именно от него. Однако, и в этом случае можно было бы признать рационализаторские заслуги данного работника и выплатить ему соответствующее денежное вознаграждение. Это способствовало бы внесению высококвалифицированными работниками рационализаторских предложений, направленных преимущественно на выполнение плановых задач.

3. Рационализатор в качестве вознаграждения получает 2—10 процента от годовой народно-хозяйственной экономии по договоренности с предприятием. Система премиальных с нижним и верхним пределами сумм не оправдала себя. В денежном выражении участие рационализаторов в годовой народно-хозяйственной прибыли в среднем по стране колеблется в пределах 3—4 процентов, то- есть намного ниже среднего уровня. Было бы обоснованным вести твердую процентную ставку премирования в размере 6 процентов, что способствовало бы уменьшению числа споров и жалоб. Кроме того, следовало бы повысить вознаграждение рационализаторов, разрешающих вопросы, предусмотренные в плановых заданиях, а также лиц, сотрудничающих в обмене опытом. Теперешняя система премирования сотрудников подлежит отмене.

4. Постоянно увеличивается число случаев, когда спор между рационализатором и предприятием решается в судебном порядке. Это касается прежде всего проблем юридического характера, возникших после заключения договора. Предприятия хотят ограничить компетенцию суда (вследствие затяжки процесса, отсутствия специальных знаний и т. д.), а рационализаторы, в свою очередь, хотят расширить компетенцию суда, особенно в отношении оценки круга служебно-должностных обязанностей. С точки зрения процессуального права не имеется надобности в сохранении нынешнего института арбитражных комиссий, однако, было бы целесообразно расширить обязанности профсоюзных организаций и решение дел рационализаторов передать в исключительную компетенцию районных судов, расположенных в областных центрах.

DR. IMRE BÉRCZI

EINIGE WIRTSCHAFTLICHE UND RECHTLICHE PROBLEME DES NEUERUNGSRECHTES

(Zusammenfassung)

Für den planmäßigen Ausbau der Produktivkräfte und der sozialistischen Produktionsverhältnisse ist das Neuerungsrecht von hervorragender Bedeutung. Das Neuerungsrecht hat sich in Ungarn nach der Befreiung unter dem Einfluss des sozialistischen Wettbewerbes ausgebildet; die erste Rechtsnorm erschien 1948. Später wurde sie — der Entwicklung der Planwirtschaft und der Produktion entsprechend — mehrfach modifiziert, zuletzt im Jahre 1959. Die Neuerungen mehrerer Hunderttausende von Werktätigen zeitigten namhafte volkswirtschaftliche Erfolge und Einsparungen; im Gefolge der Entwicklung der Bewegung und der Wandlungen auf dem Gebiet der volkswirtschaftlichen Produktion haben sich aber in der Praxis auch Mängel offenbart. Die Abhandlung befasst sich mit diesen, bzw. mit einem Vorschlag zu ihrer Beseitigung. Die Hauptmängel der Neuererbewegung sind: mangelnde Planmäßigkeit, starre Regelung des Bereiches der Arbeitskreispflichten; problematisch sind auch die Ausbezahlung der Prämien und die Entscheidung der auf die Neuerungen bezüglichen Streitfragen.

1. Die Rechtsnorm qualifiziert jeden technischen, organisatorischen und administrativen Vorschlag, der zu einem volkswirtschaftlichen Nutzen führt als Neuerung. Wichtige Forderungen sind die Steigerung der Wirtschaftlichkeit, die Erhöhung der Produktivität und die Herstellung zeitgemässiger Produkte, — daher muss man zwischen technischen Neuerungen und solchen unterscheiden, die keinen produktiven Charakter tragen; als Neuerungen können nur Vorschläge gelten, die technische Lösungen enthalten. Die technische Lösung ist extensiv zu interpretieren. Daher zählen die weniger bedeutsamen, kaum zu wirtschaftlichen Einsparungen führenden Vorschläge nicht zu den Neuerungen, doch kann dem Antragsteller auch in solchen Fällen eine angemessene Belohnung zugesprochen werden.

2. Laut der geltenden Rechtsnorm ist der Vorschlag keine Neuerung, wenn er zu den Arbeitspflichten des Antragstellers gehört (wenn er sich in leitender Stellung, als Forscher oder Planer betätigt). In der Praxis beinhaltet die Entscheidung dieser Frage die meisten Probleme; ist doch der Kreis der Arbeitspflichten nur auf einigen Gebieten konkretisiert, und wird daher der Vorschlag unter diesem Titel abgewiesen, — hauptsächlich bei technischen Werktätigen, selbst wenn er nicht in den Aufgabenkreis des Werktätigen fallen sollte.

Daher ist es wünschenswert, den prinzipiellen Rahmen, die Arbeitskreispflichten zu umschreiben; es kann nur jene Tätigkeit als solche gelten, die der Werktätige als Aufgabe des durch das Arbeitsverhältnis bestimmten Arbeitskreises zu versehen hat; das Gebiet der Arbeitspflicht ist persönlich und auch sachlich zu umgrenzen. Der Neuerer kann keine Prämie erhalten, wenn man die im Vorschlag ausgedrückte Arbeitsleistung gesellschaftlich von ihm erwarten kann, aber auch in solchen Fällen soll die Eigenschaft des Antragstellers als Neuerer anerkannt werden, und er soll auch eine entsprechende Belohnung erhalten. Dies würde dazu beitragen, dass auch die Werktätigen mit höherer Ausbildung — hauptsächlich zur

3. Die Prämie des Neuerers beträgt 2% bis 10% des volkswirtschaftlichen Lösung der in ihrem Aufgabeplan bezeichneten Zielsetzungen — Neuerungen einreichen könnten.

Ergebnisses eines Jahres, je nach Übereinkommen mit der Unternehmung. Das Prämierungssystem nach diesem Rahmen hat sich nicht bewährt, der Landesdurchschnitt liegt zwischen 3% und 4%, also weit unter dem Mittelwert. Es wäre begründet, eine fixe Prämierung von 6% einzuführen, was die Unbilligkeiten ausschalten und die Streitfragen vermindern könnte. Ausserdem hätte man den Neuerern eine höhere Prämie zu gewähren, die die vorgeschriebene Fragen ihres Aufgabenplanes lösen sowie auch jenen, die sich am Erfahrungsaustausch beteiligen. Das bisherige Prämierungssystem der Mitwirkenden sollte man aufheben.

4. Die Zwistigkeiten wegen den Neuerungen fallen in wachsendem Umfang in den richterlichen Wirkungskreis, hauptsächlich die Rechtsstreite, die nach dem Vertragschluss aufkommen. Die Unternehmungen suchen den richterlichen Wirkungskreis auf einen engen Umfang zu beschränken (wegen der Verzögerung der Prozesse, des Mangels an Fachkenntnissen, usw.), während die Neuerer den richterlichen Wirkungskreis weiter ausdehnen möchten, besonders hinsichtlich der Beurteilung dessen, wie weit diese Verpflichtungen im Rahmen des Arbeitskreises reichen. Verfahrensrechtlich zeigt sich die gegenwärtige Einrichtung des Schiedsgerichtsverfahrens als überflüssig; hingegen müsste man den Gewerkschaften weitergehende Rechte sichern, und es wäre erwünscht, dass in den Neuerungsprozessen nur die Bezirksgerichte an den Sitzen der Komitatsgerichte (der Gerichtshöfe I. Instanz) vorgehen könnten.